

BABUR'DAN GÜNÜMÜZE AŞIK OYUNUNDAN BİR AD: ÇİK

*Zeki KAYMAZ**

ÖZET

Bu makalede “çik” sözü üzerinde durulmuştur. Önce sözün ağızlarımızdaki durumu ortaya konmuş, daha sonra diğer lehçelerdeki durumu değerlendirilmiştir. Ayrıca “çik” sözünün kaynağı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi Ağızları, Çik, Moğolca.

FROM BABUR TO PRESENT A NAME OF AŞIK GAME: ÇİK

ABSTRACT

In this article emphasized on “çik” word. Before the state of word in the dialects is mentioned. After the state of the word in the other idiom is discussed. And origin of the “çik” word try to explain.

Key Words: Türkiye Turkish Dialects, Çik, Mongolian.

Bu makalede Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan “çik” sözü üzerinde durulacaktır. Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde “çik” sözü ile ilgili olarak şu açıklamalar vardır:

çik (III): Aşık kemiğinin çukur tarafı. Kütahya, Tokat, Eskişehir, Çorum, Amasya, Gümüşhane, Erzurum, Urfa, Gaziantep, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Adana.

*Prof.Dr. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi. zeki.kaymaz@ege.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Bu sözün **çak** (I) Ardahan; **çık** (III) Amasya; **çik** (I) Bayburt, Kars, Sivas, Kırşehir, Kerkük; **çike** Van; **çık** (III) Afyon, Kütahya, Konya. şekilleri de bulunmaktadır. Deyim olarak ise şu kullanımları vardır:

çik durmak/ çik yatmak (II): Aşık atıldığında çukur tarafı üst üste gelmek üzere düşmek (Niğde)

çik yatmak (I): Sırtüstü yatmak. Nevşehir, Niğde. (DS III, 1212)

Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II adlı eserinde aşık oyunları ile ilgili derlemeler de yapmıştır. Konya vilayeti oyunları içerisinde “aşık” oyunlarını anlatırken şu bilgileri verir: “Aşıkların şekillerine göre verilen isimlerle sağ, sol, alt ve üst taraflarına verilen isimler muhtelifdir. Şöyle ki: bunlardan herhangi bir aşığın çukur olan tarafına “çik”; aksi cihetine yâni, tümsek tarafına “tök”; “çik” ile “tök” tepesine –burası süslü ve çukurludur- “kazak”; burasının aksi tarafına da “dalak” denilir”. (Caf. ADÜM II, 30). Oyun ıstılahlarında ise **çik** [Um.]: Herhangi bir aşığın çukur tarafına verilen addır. (Caf. ADÜM, 144) olarak tarif edilmiştir.

Günümüz yazarlarından Latife Tekin, Sevgili Arsız Ölüm adlı romanında Akçalı köylülerinin kışın nasıl vakit geçirdiklerini şöyle anlatır: “Sarıköz köpek karı yağdıktan sonra bir zaman kimsenin gözüne görünmedi. O sıra köyde Sarıköz’ın inine çekildiği inancı iyice yaygınlaştı. Derken erkekler birer ikişer çıkıp geceleri damlardan kar kazımaya, yatsı namazına camiye gitmeye başladı. Erkeklerin “**çik** yanı, tök yanı!” diye aşık attıkları bir gecenin sabahında köyün on bir iti mezarlıkta ölü bulundu.” (Tekin, 42).

Geçmişe döndüğümüzde büyük Türk hükümdarlarından Babur’un da bu sözü kullandığını görmekteyiz. Babur siyasi rakibi olan Şaybanî Han’la karşı karşıya gelirken savaştan önce davula aşık atılarak fala bakılır ve aralarında öyle bir anlaşma yapılır: “Şul davıldı üstige alçısı yem sêniki, **çikkesi** yem sêniki pikkesi yem sêniki tevkesi sêniki umması mêniki umma tursa şu davıldı üstide sên şeherden çık kêt dèdi. [Bu davulun üstünde önü senin, arkası da senin, pikkesi de senin, tevkesi de senin; dik dursa benim. Şu davulun üstünde dik dursa sen şehirden çık git, dedi] (ŞD, 74).¹

Bu sözle günümüz Türk lehçelerinde de karşılaşmaktayız: **çiçe** II, aşığın batık yanı (Yud.KS., 274)

¹ “Çikke” sözünün geçtiği bu ibare hakkındaki bilgi Doç.Dr. Münevver Tekcan’dan alınmıştır. Kendisine teşekkür ederim.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

çike 1.s. Doğru, düz, dik. 2. *sf.* Doğru olarak, dikine.

çip-çike: Dosdoğru, dümdüz (Arık, HTS, 98).

çike *Moğ.* Doğru, dosdoğru; **çike ayt!** doğru, açık konuşmak; **çike col** doğru yol; **çikezinçe** doğruca, kestirme yoldan (AT, 75).

çikka: Mandan boşka odam bolsa, hozir çikkasida pukka kiladi. [Benim yerimde başka biri olsa dik (doğru) işi tersine çevirirdi" (OTİL, 482).

çige~çike sözünün kaynağı Altayca sözlükte gösterildiği üzere Moğolcadır. Moğolcada **çege**: aşık kemiğinin yassı tarafı, düz yanı (s. 272). **çeke~çike** *sf* ve *zf* doğru, düz, tam, dürüst, açık sözlü, doğru sözlü, dobra dobra (s.289).

Bilindiği üzere Moğolca ile Türkçe arasında iki hecelilik-tek hecelilik denklemesi vardır. Örneğin;

Moğ.boro : *T.boz*

Moğ.sere- : *T. sez-*

Yine Moğolca ile Türkçe arasında söz başı ç : t denklemesi görülür: Örneğin;

Moğ. çida- “yapabilmek, başarmak” : *Eski T.* tıd-
“alıkoymak”

Moğ. çinla- “dinlemek, kulak vermek : *Eski T.* tınla-
“dinlemek, kulak vermek” (Poppe, 27).

Bütün bunlara göre ağızlarımızda kullanılan **çik** sözünün Moğolcadan ödünçlendiğini söyleyebiliriz. Bu sözün bugün Türkçedeki karşılığı ise “tik” veya “dik”tir.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

CAFEROĞLU Ahmet, Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II, Ankara 1994.

AT Altayca-Türkçe Sözlük, Hz: Emine Gürsoy Naskali, Muvaffak Duranlı, Ankara 1999.

SCHÖNIG Claus, Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen, Wiesbaden 2000.

DS Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü III, C-Ç, Ankara 1968.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- HTS** Ekrem Arıkoğlu, Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- KS** Kırgız Sözlüğü C:I, A-J,Yazan: K.K. Yudahin, Çev: Abdullah Taymas, Ankara 1998.
- TEKİN Latife, Sevgili Arsız Ölüm, Adam Yayınları, İstanbul 1986.
- POPPE Nikolaus (Çev. Zeki Kaymaz), Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri 1. Kısım Karşılaştırmalı Ses Bilgisi, İstanbul 1994.
- OTİL** Ozbek Tilining İzohli Lugati, 5. jild, Toşkent 2008
- ŞD** Muhammed Kul Comurotogli Polkan, Şeyboniyhon Dostoni, Tahrirçi: Gozi Olim, Toşkent 1928.